

AVESTO MEROSIDAGI QADRIYATLAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK VA AXLOQIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Muminova Matluba Muhammadsharifovna

Namangan viloyati Uchqo‘rg‘on tumani

5-sonli maktab Boshlang‘ich sinf o‘qituvchi

Ilmiy maslahatchi: Jo‘rayeva Turg‘unoy Umarjonovna

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23322142>

Annotatsiya. Maqolada “Avesto”ning qadimgi yozma yodgorlik va tarbiyaviy manba sifatidagi imkoniyatlari boshlang‘ich ta‘lim nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Manbada ifodalangan halol mehnat, dehqonchilikka hurmat, ezgulik, mas‘uliyat, suv, tuproq, havo va olovni asrashga doir qarashlarning bugungi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik hamda axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi pedagogik salohiyati yoritiladi. Ushbu g‘oyalarni yosh xususiyatlariga mos matn, suhbat, kuzatish, loyiha va amaliy topshiriqlar orqali o‘quv jarayoniga integratsiyalash bo‘yicha metodik tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Avesto, boshlang‘ich ta‘lim, milliy meros, axloqiy tarbiya, ekologik kompetensiya, qadriyat, integrativ yondashuv, amaliy faoliyat.

KIRISH

Boshlang‘ich ta‘lim davri bolaning dunyoqarashi, xulq-atvori, atrof-muhitga munosabati va ijtimoiy mas‘uliyati shakllanadigan muhim bosqichdir. Shu sababli ta‘lim mazmunida o‘quv fanlariga oid bilimlar bilan bir qatorda, ezgulik, mehnatsevarlik, tabiatga ehtiyotkor munosabat va jamiyat oldidagi mas‘uliyatni rivojlantiruvchi tarbiyaviy manbalardan foydalanish muhimdir. Bunday manbalardan biri — Markaziy Osiyo xalqlarining qadimiy madaniy merosi bilan bog‘liq “Avesto”dir.

“Avesto” faqat diniy qarashlarni aks ettiruvchi yodgorlik sifatida emas, balki qadimgi jamiyatning turmush tarzi, mehnat faoliyati, axloqiy tasavvurlari va tabiatga munosabatini o‘rganishga imkon beradigan tarixiy-madaniy manba sifatida ham ahamiyatlidir. Manbalarda uning dehqonchilik va chorvachilikka e‘tibor, halol mehnat, tinch-totuv yashash hamda tabiat unsurlarini asrashga doir g‘oyalari alohida ko‘rsatilgan. Mazkur g‘oyalarni boshlang‘ich ta‘limga tatbiq etishda tarixiy mazmunni soddalashtirib, bolalarning yoshiga mos tarbiyaviy vazifalar bilan bog‘lash lozim.

“Avesto”ning kelib chiqishi, tarkibi, tarixiy-madaniy ahamiyati va undagi dunyoviy qadriyatlar juda uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Unda asarning Markaziy Osiyo, Eron va Ozarbayjon xalqlarining qadimgi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, urf-odatlarini va ma‘naviy qarashlarini o‘rganishdagi o‘rni qayd etiladi. Shuningdek, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ja‘far Tabariy va Abu Bakr Narshaxiy kabi tarixiy mualliflarning asarlarida “Avesto” ta‘limoti hamda unga aloqador timsollarga murojaat qilingani bilamiz.

“Avesto”ni o‘rgangan tadqiqotchilar qatorida F. Shpigel, V. Bartold, E. Bertels, I. Braginskiy, A. Qayumov, H. Homidov, M. Isoqov va N. Rahmonov nomlari tilga olinadi. Ushbu maqolada mazkur olimlarning qarashlari alohida qiyosiy tahlil qilinmaydi; asosiy e‘tibor manbada qayd etilgan tarbiyaviy mazmunni boshlang‘ich ta‘lim amaliyotiga moslashtirish

masalasiga qaratiladi. Shu jihatdan maqola tarixiy merosni zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv bilan bog‘lashga qaratilgan metodik mulohaza xarakteriga ega.

“Avesto”da aks etgan mehnatsevarlik, ezgulik va tabiatni asrashga doir qarashlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik hamda axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini ochib berish va ularni dars jarayonida qo‘llash bo‘yicha metodik yo‘nalishlarni taklif etishimiz mumkin. Shu bilan birga qadimda yurtimizda amalga oshirilgan ishlar va tarixiy ma‘lumotlarni bugungi kunga bog‘liq holda tushuntirishimiz o‘quvchilarga ijobiy ta‘sir etadi.

“Avesto”da ezgulik va yovuzlik, yorug‘lik va zulmat, hayot va o‘lim qarama-qarshiliklari bilan bog‘liq qarashlar bayon etiladi. Tarbiyaviy nuqtayi nazardan, bu mazmunni bolalarda xatti-harakat oqibatini anglash, yaxshilikni tanlash, rostgo‘ylik va mas‘uliyatni qadrlash kabi tushunchalar bilan bog‘lash mumkin. Bunda qadimiy dunyoqarashni bugungi ilmiy tushunchalar bilan aralashtirmasdan, uning axloqiy mazmuni va tarixiy mazmunini tushuntirish muhim.

Manbalarda halol mehnat, dehqonchilik va chorvachilikni qadrlash, obodonlashtirish hamda tinch-totuv hayot kechirishga da‘vat etuvchi g‘oyalar alohida o‘rin tutadi. Ushbu mazmun boshlang‘ich sinflarda mehnatga hurmat, topshiriqni oxiriga yetkazish, umumiy ishda qatnashish va o‘z mehnati natijasini qadrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Masalan, sinf xonasidagi gullarni parvarishlash, maktab hovlisini obodonlashtirish yoki urug‘ undirib o‘stirish kabi mashg‘ulotlar tarixiy g‘oyani bevosita faoliyat bilan bog‘laydi.

“Avesto”da suv, olov, tuproq va havoga alohida ehtirom bilan qaralishi qayd etilgan. Ushbu g‘oyalarni bugungi ta‘lim jarayonida tabiiy resurslarni tejash, atrof-muhitni toza saqlash va ekologik mas‘uliyatni his etish mazmunida talqin qilish mumkin. Bunda o‘quvchilarga suvni behuda oqizmaslik, chiqindini belgilangan joyga tashlash, o‘simliklarga zarar yetkazmaslik va energiyadan oqilona foydalanish kabi kundalik odatlar orqali tushuncha beriladi.

“Avesto”ga oid tarbiyaviy mazmunni alohida tarixiy ma‘lumot sifatida bayon qilish bilan cheklanmasdan, uni ona tili va o‘qish savodxonligi, tabiiy fanlar, tarbiya hamda texnologiya darslari bilan integratsiyalash mumkin. Integrativ yondashuv o‘quvchiga bir g‘oyani turli faoliyatlar orqali anglash, bilimni kundalik hayotga ko‘chirish va o‘z munosabatini ifodalash imkonini beradi.

Ona tili va o‘qish savodxonligi darsida “Tabiatni asraylik” yoki “Mehnatning qadri” mavzusida yoshga mos matn o‘qitilib, uning asosiy g‘oyasi, qahramonlarning xatti-harakati va matndan chiqariladigan xulosa muhokama qilinadi. O‘quvchilar matn asosida savollar tuzishi, maqol yoki hikmatli jumlar bilan mazmunni bog‘lashi, qisqa fikr yozishi mumkin. Bunda “Avesto”dan keltiriladigan ma‘lumotlar o‘qituvchi tomonidan tarixiy manbaga tayangan holda, bolalar tushunadigan tilda izohlanadi.

Tabiiy fanlar darsida suv, tuproq, havo va o‘simliklarning hayotdagi ahamiyatini kuzatish va oddiy tajribalar orqali ochib berish mumkin. Masalan, o‘quvchilar ikki o‘simlikdan birini muntazam parvarishlab, ikkinchisiga yetarli suv bermaslik oqibatini kuzatish orqali o‘simlikning ehtiyojlarini muhokama qiladilar. Bunday topshiriq tarixiy manbada tabiatga ehtirom g‘oyasi bilan zamonaviy ekologik bilimlarni bog‘laydi.

Tarbiya darsida vaziyatli topshiriqlar qo‘llash mumkin: “Sinfda suv jo‘mrangi ochiq qolibdi — nima qilasiz?”, “Do‘stingiz gul shoxini sindirmoqchi — qanday yo‘l tutasiz?”, “Guruhdagi umumiy ishda kimdir qatnashmayapti — muammoni qanday hal etasiz?”.

O‘quvchilar vaziyatni muhokama qilib, yechimni asoslaydilar. Bu jarayon axloqiy tanlov, hamkorlik, muloqot va mas‘uliyat ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Birinchidan, tarixiy manba mazmuni o‘quvchilarning yoshiga mos tanlanishi lozim. “Avesto”ning murakkab diniy-falsafiy qatlamlarini to‘liq o‘rganish o‘rniga, maqolada ko‘rib chiqilgan mehnat, ezgulik, tabiatni asrash va tinch-totuv yashash kabi tarbiyaviy g‘oyalar sodda izohlar orqali yoritilishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, tarixiy ma‘lumot bilan bugungi hayotiy vaziyat o‘rtasida aniq bog‘lanish yaratilishi kerak. O‘quvchi qadimiy manbada tabiatni e‘zozlash g‘oyasi mavjudligini bilish bilan birga, bu qarashning hozirgi kundalik xulq-atvorda qanday namoyon bo‘lishini tushunishi zarur.

Uchinchidan, suhbat va hikoya qilish bilan cheklanmay, amaliy topshiriqlarni ham kiritish lozim. “Bir hafta — bir ezgu ish” kundaligi, sinf o‘simliklarini parvarishlash, suvni tejash bo‘yicha kuzatuv, guruhiy poster tayyorlash va kichik loyiha ishlari o‘quvchilarning bilimni amaliy odatga aylantirishga ko‘maklashadi.

To‘rtinchidan, o‘quvchilar faoliyatini baholashda faqat faktlarni eslab qolish emas, balki o‘z fikrini asoslash, amaliy ishda ishtirok etish, tabiatga ehtiyotkor munosabat ko‘rsatish va guruh bilan hamkorlik qilish kabi kuzatiladigan mezonlarga e‘tibor qaratish tavsiya etiladi. Bunda baholash rag‘batlantiruvchi va rivojlantiruvchi xarakterda bo‘lishi lozim.

Xulosa

“Avesto” qadimgi madaniy meros namunasi sifatida boshlang‘ich ta‘limda tarixiy xotira va tarbiyaviy mazmunni boyitish imkoniyatiga ega. Manbada qayd etilgan halol mehnat, dehqonchilikka hurmat, ezgulik, tinch-totuv yashash hamda tabiat unsurlarini asrashga doir g‘oyalar o‘quvchilarda axloqiy va ekologik mas‘uliyatni shakllantirish bilan mazmunan uyg‘unlashadi.

Mazkur g‘oyalarni ta‘limga tatbiq etishning samarali yo‘li — ularni o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirish, fanlararo integratsiyalash va amaliy faoliyat bilan mustahkamlashdir. Matn tahlili, muammoli vaziyatlar, kuzatish, kichik loyihalar va jamoaviy topshiriqlar orqali tarixiy meros o‘quvchining kundalik tajribasi bilan bog‘lanadi. Shunday yondashuv boshlang‘ich ta‘limda milliy-madaniy merosga hurmatni kuchaytirish bilan birga, mas‘uliyatli va tabiatga e‘tiborli munosabatni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik / Asqar Mahkam tarjimai. — Toshkent: Sharq, 2015. — 732 b.
2. Avesto. O‘zbekcha tarjima / Asqar Mahkam tarjimai. — Toshkent: Sharq, 2001.
3. Homidiy H. Avestodan Shohnomaga. — Toshkent: Sharq, 2007. — 320 b.
4. Jo‘rayev N. “Avesto” mo‘jizasi. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013. — 84 b.
5. Boboyev H., Do‘stjonov T., Hasanov S. “Avesto” — Sharq xalqlarining bebaho yodgorligi. — Toshkent: Toshkent moliya instituti, 2004. — 322 b.
6. Is‘hoqov M. Avesto: Zardusht “Goh”larining ma‘no o‘girmalari va germenevtik talqinlari. — Toshkent, 2022. — 304 b.
7. Beruniy A. R. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. — Toshkent, 1969.
8. Narshaxiy A. B. M. ibn Ja‘far. Buxoro tarixi. — Toshkent, 1966.

“Boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish: integrativ yondashuvlar va amaliy yechimlar” mavzusidagi Respublika anjumani materiallar to‘plami.
NamDPI 2026-yil 9-oktabr

9. Satimova R. H. “Avesto” haqida // Pedagogics International Research Journal. — 2023. — J. 48, № 2. — B. 38–40.
10. Avestoning muqaddas yozuvi // Ustozlar uchun. — 2025. — J. 77, № 1. — B. 104–110. — DOI: 10.71337/inlibrary.uz.ustozlar.133885.